

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐՃՄԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊԵՆԴԱՆ ԴԱԴԱՐԵՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ

ՍԱՄՎԵԼ ԴԻԼԲԱՆԴՅԱՆ, ՆԵԼԼԻ ԱՂԱԲԱԲՅԱՆ

Անչափահասների նկատմամբ վարույթի հատուկ կարգը առաջին հերթին հիմնվում է անչափահասների տարիքային, սոցիալ-հոգեբանական և այլ առանձնահատկությունների վրա, որոնք պահանջում են նրանց իրավունքների իրացման լրացուցիչ երաշխիքներ: Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունը ելակետային է համարում այն դրույթը, որ անչափահասները, տարիքով պայմանավորված, իրենց իրավունքների և օրինական շահերի իրացման օրենսդրական երաշխիքների կարիք ունեն: Ակնհայտ է, որ դա հետևանք է այն բանի, որ օրենսդիրը գիտակցում է անչափահասի տարիքային առանձնահատկությունները և անչափահասների իրավունքների ու ազատությունների լրացուցիչ երաշխիքների անհրաժեշտությունը:

Անչափահասների իրավունքների և օրինական շահերի երաշխիքները պետք է ապահովվեն քրեական դատավարության բոլոր փուլերում: Դրան հատուկ ուշադրություն է դարձված Միավորված ազգերի կազմակերպության նվազագույն ստանդարտ կանոնների 7.1 կետում, որը վերաբերում է անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացմանը («Պեկինյան կանոններ», հաստատված է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1985 թ. նոյեմբերի 29-ի 40/33 բանաձևով): Նշված միջազգային փաստաթղթում հատուկ ուշադրություն է դարձվում անչափահասների վերաբերյալ քրեական գործով վարույթի կարճմանը, մասնավորապես՝ 11.1 կանոնի համաձայն՝ անչափահաս իրավախախտների գործերի քննության ժամանակ, հնարավորության սահմաններում, չպետք է դիմել 14.1 կանոնում նշված իշխանության իրավասու մարմինների կողմից գործի պաշտոնական քննությանը:

Ըստ Պեկինյան կանոնների նշված դրույթի մեկնաբանության՝ գործի կարճումը, այդ թվում՝ քրեական դատավարությունից գործը հանելը և հաճախ այն համայնքների օժանդակ ծառայություններին հանձնելը, իրավական շատ համակարգերում սովորաբար գործածվում է պաշտոնական և ոչ պաշտոնական հիմքերով: Այդ փորձը թույլատրում է սահմանափակել անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու բացասական հետևանքները (օրինակ՝ դատվածության ու դատավճռի խարանդ): Շատ դեպքերում լավագույն արդ-

յունք է տալիս իշխանության իրավասու մարմինների կողմից գործին չմիջամտելը: Այսպիսով, առավել արդյունավետ կարող է լինել գործի կարճումը ամենասկզբում, առանց այն այլընտրանքային (սոցիալական) մարմիններին փոխանցելու: Դա հատկապես վերաբերում է ոչ լուրջ խախտումների հետ կապված գործերին, երբ ընտանիքը, դպրոցը և ոչ պաշտոնական սոցիալական վերահսկողություն իրականացնող այլ ինստիտուտներ ձեռնարկել են կամ մտադիր են ձեռնարկել ներգործության կառուցողական պատշաճ միջոցներ: Պեկինյան կանոններում հատուկ ուշադրություն է դարձվում ընտանիքի հսկողության գործունին, այսինքն՝ քրեական գործը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքում անչափահասի նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու առաջնահերթության իրավունքը պատկանում է ընտանիքին: Պեկինյան կանոնների 18.2-ի համաձայն՝ «Ոչ մի անչափահաս չի կարող մասնակցորեն կամ լրիվ հանվել ծնողների հսկողությունից, եթե դա չի արդարացվում նրա գործի հանգամանքներով»: 18.2 կանոնում նշվում է ընտանիքի կարևոր դերը, որը «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 10.1 հոդվածին համապատասխան համարվում է «հասարակության բնական և հիմնական բջիջը»: Ընտանիքի շրջանակներում ծնողները ոչ միայն իրավունք ունեն, այլև պարտավոր են ապահովելու իրենց երեխաների խնամքը և հսկողությունը: 18.2 կանոնի համաձայն՝ երեխաների բաժանումը ծնողներից համարվում է ծայրահեղ միջոց: Դրան կարելի է դիմել միայն այն դեպքերում, երբ գործի փաստերն արդարացնում են այդ լուրջ քայլը (օրինակ՝ երեխաների հետ դաժան վարվելաձևը):

Ինչպես տեսնում ենք, միջազգային հանրությունը անչափահասների հանցավորության հետ կապված խնդիրների իդեալական լուծում է համարում ընտանիքի ինստիտուտի օգտագործումը, ինչպես նաև դրա հիման վրա ստեղծված այլ ինստիտուտներ: Այս կապակցությամբ ուշագրավ է այլ երկրների օրենսդրական փորձի և պրակտիկայի ուսումնասիրությունը: Այսպես, Նոր Զելանդիայում անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելիս ելնում են այն բանից, որ իրավախախտների ընտանիքները պարտավոր են նրանց հետ կիսել պատասխանատվությունը: Դրա շնորհիվ ստեղծվել է այնպիսի ինստիտուտ, ինչպիսին է «Ընտանեկան խորհրդակցությունը»: Համաձայն «Երեխաների, երիտասարդների և նրանց ընտանիքների մասին» 1989 թ. օրենքի՝ ընտանեկան խորհրդակցությանը ներգրավվում են իրավախախտի ազգականները, տուժողները, ոստիկանները, սոցիալական աշխատողները և այլ շահագրգիռ անձինք: Անչափահասը հնարավորություն ունի նման խորհրդակցությունում ընդունելու իր մեղքը, ինչը իրավունք է տալիս ընտանիքին, խորհրդակցության մյուս մասնակիցների համաձայնության դեպքում, որոշելու անչափահասի պատի-

ժը¹: Ընդ որում՝ այդ պատիժը կապված չէ որևէ իրավունքից զրկելու հետ, այլ դաստիարակչական բնույթ ունի: Այս ինստիտուտի արդյունավետությունը հաստատվում է անչափահասների հանցավորության զգալի կրճատմամբ, ինչը նկատելի է ներկայումս:

Այդուամենայնիվ հարկ է նշել, որ Նոր Զելանդիայում ընտանեկան խորհրդակցության ինստիտուտը միայն այլընտրանք է դատարանին, ինչը թույլ չի տալիս պնդելու, թե այդ երկրում լիովին լուծված են անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման վերոնշյալ խնդիրները: Սակայն այնտեղ ներդրված ինստիտուտը միանգամայն հիմնավորված կարելի է համարել որպես շատ հաջողված քայլ անչափահասների նկատմամբ արդարադատությունը առավելագույնս մարդասիրական դարձնելու խնդիրը լուծելու ուղղությամբ:

Անչափահասների նկատմամբ արդարադատությանը համանման վերաբերմունք են ցուցաբերում նաև այլ պետություններ, որոնք իրենց օրենսդրությունում ամրագրել են հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անչափահասներին վերաբերող հատուկ ընթացակարգեր: Օրինակ՝ Ֆրանսիայում «Անչափահասների իրավախախտումների մասին» 2 փետրվարի 1945 թ. № 45-174 օրենքը հռչակում է, որ դեռահասին դաստիարակելը (վերադաստիարակելը) ավելի կարևոր է, քան պատժելը, որը նախատեսված է քրեական օրենսգրքի պատժամիջոցներով: Դրանով իսկ ձևակերպվում է անչափահասի իրավունքը, որը վերաճում է սկզբունքի, համաձայն որի՝ յուրաքանչյուր անչափահաս իրավախախտ ունի ուղղվելու իրավունք և չի կարող զրկվել դրանից ոչ մի պատրվակով²: Այդ իրավունքի իրացման հետևանքը անչափահասների հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը ընդհանուր իրավասության դատարաններում քննելու արգելքն է, ինչը ձևակերպված է վերոնշյալ օրենքի հոդված 1-ում: Այսինքն՝ անչափահաս մեղադրյալները (կասկածյալները) չեն ենթարկվում այն նույն դատական ընթացակարգերին, ինչ մյուս իրավախախտները, ինչով ապահովվում է «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի պահանջների կատարումը:

Առանձնահատուկ պետք է նշել, որ եվրոպական երկրներում գոյություն չունի միասնական կարծիք անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման սկզբունքների վերաբերյալ: Այսպես, Շվեյցարիան ստորագրել է «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան որոշ վերապահումներով: Այդ երկիրը չի ընդունել հոդված 40-ը և մի շարք այլ հոդվածներ: Եվ դա այն դեպքում, որ հենց Շվեյցարիան է

¹ Sté u **Рудгрэйв Т.** Новозеландская революция в ювенальной юстиции // "Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России". Выпуск 2, кн. 1. М., 2000, էջ 40:

² Sté u **Калистов М. В.** Ювенальная юстиция Франции // "Человек: преступление и наказание". Сборник материалов межвузовской научно-теоретической конференции. Рязань, 2014, էջ 305-307:

այն երկիրը, որտեղ առանձնահատուկ վերաբերմունքը անչափահասների արդարադատության նկատմամբ ունի ամենահին պատմությունը: Ներկայումս այստեղ գործում է «յուվենալ» դատարանների համակարգը: Հատկանշական է, որ եթե գործի քննությունը նախապատրաստելու փուլում յուվենալ դատավորը հաստատում է, որ հանցագործության պատճառը ընտանիքում ստեղծված վիճակն է՝ ծնողների հետ հարաբերությունները կամ հոգեբանական մթնոլորտը ընտանիքում, նա կարող է ընդունել դաստիարակչական բնույթի որոշում³: Դա որոշ չափով նման է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մեր ընթացակարգին, քանի որ նույն կերպ քրեական գործը փաստացի կարճվում է նախքան դատական նիստում դրա նյութերի քննությունը: Չնայած Շվեյցարիայում «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի նորմերի իրացման հարցում դրսևորված ընտրողական վերաբերմունքին, այնուամենայնիվ նկատելի է ժամանակակից բոլոր պետություններին բնորոշ մոտեցումը, որի էությունը հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անչափահասի նկատմամբ դատական ընթացակարգերի կիրառումից խուսափելու ձգտումն է:

Յուվենալ արդարադատության մարմիններին առաջադրվող խնդիրը անչափահաս իրավախախտի համար այնպիսի պայմաններ ստեղծելն է, որոնք, չվնասելով նրա հոգեկանը, կկարողանան մոտեցնել նրան այն բանի գիտակցմանը, որ կատարված գործողություններն անընդունելի են ոչ միայն հասարակության, այլև հենց իր համար: Այսինքն՝ նրա մեջ ձևավորել օրինապահ վարքագծի սոցիալականորեն նշանակալի պահանջմունքի սաղմեր: Դրանով իսկ անչափահասի համար ապահովվում է հասարակության կողմից մերժված չլինելու երաշխիք: Յուվենալ արդարադատության հիմքում ընկած սկզբունքներից մեկը, որը ոչ բոլոր երկրներում է ձևակերպված որպես ինքնուրույն նորմ, սակայն որի առկայությունը ակներև է անչափահասների վերաբերյալ այդ երկրներում գործող օրենսդրության վերլուծությունից, հետևյալն է. պատժից դեպի վերադաստիարակում՝ շրջանցելով դատական ընթացակարգերն ու քրեական պատիժը: Այս սկզբունքին լիովին համապատասխանում է դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցի կիրառմամբ անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի Նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) 425 հոդվածը, որի համաձայն՝ «Եթե մեղադրական եզրակացությամբ կամ մեղադրական ակտով դատարան ուղարկված վարույթի արդյունքում պարզվում է, որ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահասը կարող է

³ St' u Шмидт М. Уголовное законодательство Швейцарии в отношении несовершеннолетних и лиц молодежного возраста // "Цели и средства уголовной и уголовно-исполнительной политики в отношении несовершеннолетних". Сборник материалов международной научно-практической конференции. Вологда, 2010, էջ 76-78:

ուղղվել առանց քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու, ապա դատարանը որոշում է կայացնում անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 91 հոդվածով սահմանված դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու մասին»:

Այս նորմը հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անչափահասի համար փաստացի նախատեսում է դատական կարգով քրեական պատժից խուսափելու հնարավորություն: Այսինքն՝ այս առումով քրեադատավարական օրենսդրությունը համապատասխանում է ոչ միայն միջազգային օրենսդրության նորմերին, այլև հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անչափահասի նկատմամբ հասարակության և պետության վերաբերմունքն ավելի մարդասիրական դարձնելու միտումներին:

Անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ընթացակարգում նկատվում են նաև վերականգնողական արդարադատությանը բնորոշ նշաններ, ինչը քրեադատավարական օրենսդրության զարգացման մարդասիրական միտումներից մեկն է աշխարհի առաջադեմ շատ երկրներում⁴: Այսպես, անչափահասների նկատմամբ արդարադատությանը բնորոշ է սոցիալական այն միջավայրը վերականգնելու ձգտումը, որտեղ ապրում է անչափահասը, ինչը կնպաստի նրա մեջ սոցիալապես օգտակար հատկանիշների, ինչպես նաև օրինապահ վարքագծի խթանմանը: Այսինքն՝ անչափահասի նկատմամբ քրեական դատավարությունը դադարեցնելու հնարավորությունը սահմանող նորմերը ուղղված են քրեական արդարադատության պատժիչ ազդեցությունը հաղթահարելուն, դեռահասների մեջ ինքնավերահսկում և մարդկանց հետ ոչ կոնֆլիկտային շփումների հմտություններ զարգացնելուն, ինչպես նաև չափահաս հանցագործների քրեական աշխարհի հետ առճակատվելու հավանականությունը կանխելուն:

Մակայն վերականգնողական արդարադատության սկզբունքներին լիովին համապատասխանելու համար անհրաժեշտ է անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին նորմերը նպատակաուղղել հաշտեցման միջոցառումների (հանդիպումներ, զրույցներ և այլն) կազմակերպմանը⁵: Այսինքն՝ ցանկալի է, որ համապատասխան նորմերը ներառեն անչափահաս կասկածյալի

⁴ St`u **Ожиганова М. В.** Восстановительное правосудие как альтернативная форма уголовного судопроизводства по делам несовершеннолетних // "Уголовная юстиция". Научно-практический журнал. Томск, 2013, № 2 (2), էջ 38-40:

⁵ St`u **Загрядская Е. А.** Некоторые вопросы применения процедуры восстановительного правосудия по уголовным делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними // "Актуальные проблемы применения норм уголовно-процессуального права при расследовании преступлений". Материалы Международной научно-практической конференции. М., 2012, էջ 122-128:

(մեղադրյալի) պարտավորությունը՝ հատուցելու իր կողմից պատճառված վնասը: Ցավոք, Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեադատավարական օրենսդրությունում նման պարտավորություն նախատեսված չէ:

Միևնույն ժամանակ հարկ է ընդգծել, որ մի շարք այլ ոչ արդարացնող հիմքերով քրեական գործեր կարճելիս ևս ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը չի նախատեսում այնպիսի ընթացակարգերի գործողություն, որոնք համապատասխանում են վերականգնողական արդարադատության սկզբունքներին: Դրանով հանդերձ՝ տուժողը, համաձայն գործող քրեադատավարական օրենսդրության, իրավունք ունի բողոքարկելու քրեական գործը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշումը: Սա նշանակում է, որ քրեական գործերի քննության պրակտիկայում տուժողի՝ նման իրավունքի առկայությունը հանգեցնում է տուժողի հետ ոչ արդարացնող հիմքերով քրեական գործի կարճումը համաձայնեցնելու անհրաժեշտությանը: Այսինքն՝ այդ իրավունքը հիմք է դառնում վերականգնողական արդարադատությանը բնորոշ ընթացակարգերի իրականացման համար:

Բողոքարկման իրավունքը հանգեցնում է անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդման դադարեցումը համաձայնեցնելու պրակտիկային: Ընդ որում՝ նման որոշում ընդունելիս քննիչը միշտ հաշվի է առնում տուժողի հետ հաշտության առկայությունը, ինչպես անչափահասի, այնպես էլ նրա օրինական ներկայացուցիչների բացասական վերաբերմունքը կատարված հանցագործությանը, տուժողից ներողություն հայցելը: Այսինքն՝ ակնհայտ են վերականգնողական արդարադատությանը հատուկ տարրերը: Ուստի, թեև անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ քրեադատավարական օրենսդրությունը չի նախատեսում վերականգնողական ընթացակարգեր, սակայն նշված մեխանիզմի կիրառման պրակտիկան առանց դրանց չի գործում:

Չնայած այն բանին, որ անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու պրակտիկայում գոյություն ունեն վերականգնողական արդարադատության միջոցառումներ, այնուամենայնիվ ճիշտ կլինի, որ ոչ միայն գիտակցվի դրանց անհրաժեշտությունը, այլև դրանք նախատեսվեն գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ: Դա անհրաժեշտ է առաջին հերթին համապատասխան հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անչափահասների ուղղման և վերադաստիարակման համար: Նշված միջոցառումները իրականացնելու ընթացքում դրսևորվում է անչափահասի պատրաստակամությունը՝ մերժելու այն արժեքները, որոնցով՝ առաջնորդվելով նա հանցագործություն է կատարել: Անչափահասի՝ ճիշտ ուղի վերադառնալու

մտադրությունների լրջությունը հավաստող գնահատականը քննիչի կողմից նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում ընդունելն է, որի ձևական մոտեցումից խուսափելու համար անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել վերականգնողական արդարադատության այն միջոցառումները, որոնց հիման վրա հնարավոր կլինի միանշանակ եզրակացության հանգել այն մասին, որ անչափահասի վերադաստիարակումը հնարավոր է առանց քրեական պատիժ կիրառելու:

Այդ միջոցառումների շարքում առաջնահերթ նշանակություն ունեն տուժողի հետ հաշտեցումը և կատարած հանցագործության համար գործուն գոջարը⁶: Դրանից բացի, օրենսդրական կարգով կարող են տեղ գտնել նաև պատճառված վնասը հատուցելու ուղղությամբ կատարվող գործողությունները: Այդ ամենը կարող է երաշխավորել, որ անչափահասը չի մերժվի հասարակության կողմից, չարացած չի լինի նրա հանդեպ և չի դառնա հասարակության համար կորած մարդ:

Առանձնահատուկ պետք է նշել նաև այն, որ Նախագծում նախատեսվում է անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդման դադարեցում միայն այն դեպքերում, երբ վերջիններս կատարել են ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություն: Համանման մոտեցում են ցուցաբերում նաև ԱՊՀ և լավ զարգացած յուրվեճալ արդարադատությամբ երկրները: Կարծում ենք, որ նման կարգավորումը պայմանավորված է այն բանով, որ անչափահասի արդյունավետ վերադաստիարակման հնարավորության մասին եզրակացությունը պետք է արվի նաև կատարված հանցագործության ծանրության աստիճանի և բնույթի վերլուծության հիման վրա: Միանգամայն ակնհայտ է, որ ծանր հանցագործություն կատարած անչափահասը հազիվ թե ուղղվի այն մեթոդներով, որոնք կիրառվում են ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած անչափահասների նկատմամբ: Նրա համար արդյունավետ կարող են լինել ավելի ուժեղ մեթոդներն ու միջոցները, այսինքն՝ քրեական պատիժը: Ինչ վերաբերում է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած անչափահասներին, ապա համարվում է, որ նրանք պարզապես սխալվել են, ուստի և նրանց ուղղվելը միանգամայն հնարավոր է, և արդյունքի կարելի է հասնել առանց քրեական պատժի կիրառման:

ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս ոչ միշտ է ուշադրություն դարձվում դաստիարակչական

⁶ Sté u Шестакова Л. А. Восстановительные процедуры как один из векторов модернизации производства по делам несовершеннолетних // "Проблемы ювенальной юстиции и системы исполнения наказаний". Материалы Международной научной конференции. Самара, 2011, էջ 201-204:

ներգործության միջոցներ կիրառելու անհրաժեշտությանը: Այսպես, նախատեսվում է անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդման դադարեցում, սակայն ոչինչ չի ասվում նրանց նկատմամբ դաստիարակչական ներգործության միջոցներ կիրառելու մասին: Ակնհայտ է, որ դա բավարար չէ անչափահասի լիարժեք վերադաստիարակման մասին խոսելու համար: Անհրաժեշտ է ուղղակիորեն նշել, որ քրեական հետապնդման դադարեցումը պետք է հանգեցնի դաստիարակչական ներգործության միջոցների կիրառմանը, այնպես, ինչպես դա ուղղակի նախատեսված է Նախագծի 425 հոդվածով: Չէ՞ որ հենց միայն հանդիպումները, գրույցները տուժողի հետ ստիպում են անչափահասին վերաիմաստավորելու կատարվածը, գոջալու, փոխելու սեփական վերաբերմունքը իր վարքագծի, գործողությունների և շրջապատի մարդկանց հետ հարաբերությունների նկատմամբ, ինչն արդեն ինքնըստինքյան դաստիարակման գործընթացի հիմք է, որի նպատակն է փոխել անչափահասի հիմնական հակասոցիալական դիրքորոշումները՝ դարձնելով դրանք սոցիալապես օգտակար: Հենց այդ պատճառով էլ անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դատավարական մեխանիզմը պետք է կառուցվի՝ հաշվի առնելով վերականգնողական արդարադատության հիմնական սկզբունքներն ու պահանջները:

Քրեական հետապնդման դադարեցում նախատեսված է նաև հանցակազմի բացակայության հիմքով: Այդ մասին մասնավորապես նշվում է ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 35 հոդվածի 2-րդ կետում: Նշված հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու տրամաբանությունը միանգամայն հասկանալի է և համապատասխանում է ինչպես քրեական իրավունքի, այնպես էլ քրեական դատավարության ընդհանուր հայեցակարգին: Դրա էությունն այն է, որ հանցագործությունը կատարելու պահին քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձը չի կարող դիտվել իբրև հանցագործության սուբյեկտ, ուստի և կբացակայի հանցակազմը: Այսինքն՝ նշված հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելը հնարավոր է միայն այն անչափահասների նկատմամբ, որոնք հանցագործությունը կատարելու պահին չեն հասել քրեական պատասխանատվության տարիքի:

Քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելու կապակցությամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելը առաջին հայացքից թվում է ակնհայտ, ուստի և հատուկ նորմատիվ ամրագրում չպահանջող մի բան⁷: Այդ առումով հարց է ծագում. ինչո՞ւ է օրենսդիրը հատուկ նորմ ներառել ևս մեկ անգամ նորմատիվ կերպով ամրագրելու

⁷ См. u Капустин Д. Ф. Прекращение уголовного преследования в отношении лиц достигших возраста привлечения к уголовной ответственности // "Всероссийская научно-практическая конференция "Преступность в России: состояние и проблемы борьбы с ней". Сборник материалов. Воронеж, 2008, էջ 89-90:

այն, ինչն առանց այդ էլ ակնհայտորեն բխում է քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության արդեն իսկ գոյություն ունեցող նորմերի համակարգից: Դրա պատճառը պետության ձգտումն է՝ առավելագույնս երաշխավորելու անչափահասների պաշտպանությունը նրանց հոգեվիճակի առանձնահատկությունների համար անցանկալի ազդեցությունից: Բացի այդ, նման ազդեցությունը, ելնելով քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անչափահասների՝ դեռ ոչ բավարար մտավոր զարգացումից, չի կարող ճիշտ ընկալվել, հետևաբար և ունենալ դաստիարակչական ներգործություն:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ում նշված նորմը ներառելու նպատակը անչափահասների՝ միջազգային օրենսդրության մեջ ամրագրված իրավունքներն ու օրինական շահերը առավելագույնս երաշխավորելն է: Չնայած քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելու կապակցությամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ակնհայտությանը՝ օրենսդրությունը ձգտում է լրացուցիչ ապահովագրել հնարավոր սխալներից և չարաշահումներից⁸: Ընդ որում, նա ձգտում է ընդգծել, որ անչափահասների իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունը իր համար պաշտպանության հատուկ օբյեկտ է, և որ նրա նկատմամբ ցանկացած ոտնձգություն անթույլատրելի է: Քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելու կապակցությամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս կարևոր է անչափահասի մտավոր զարգացածության աստիճանը, որը ենթադրում է անչափահասի կողմից իր կատարած արարքի հասարակական վտանգավորության չափի գիտակցում: Հենց դրան է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձվում ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 35 հոդվածի 9-րդ կետում, երբ նշվում է, որ անձն արարքը կատարելու պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքի:

Պետք է նշել, որ դադարեցման ենթակա են նաև քրեական հետապնդումները այն անչափահասների նկատմամբ, որոնք թեև հասել են քրեական պատասխանատվության տարիքի, սակայն հոգեկան ոչ լիարժեք զարգացման պատճառով, որը կապված չէ հոգեկան հիվանդության հետ, չեն կարողացել ամբողջովին գիտակցել իրենց գործողությունների փաստացի բնույթն ու հասարակական վտանգավորությունը⁹: Այսինքն՝ օրենսդրի համար հանցակազմի բացակայության պատճառով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը լուծելիս

⁸ St' u Семьянова И. С. Прекращение уголовного дела (уголовного преследования) в отношении лиц, не достигших возраста уголовной ответственности // "Российский следователь", 2003, № 7, էջ 21-24:

⁹ St' u Храмцова В. В. Проблемы прекращения уголовного преследования в отношении несовершеннолетних в связи с отставанием в психическом развитии // "Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе" Сборник материалов XII международной научно-практической конференции. Красноярск, 2009, էջ 240-243:

կարևոր է հենց մտավոր զարգացածության աստիճանը հաշվի առնելը, որը ենթադրում է համապատասխան անչափահասի ունակությունը՝ լիարժեքորեն գիտակցելու իր գործողությունների փաստացի բնույթն ու հասարակական վտանգավորության աստիճանը: Դա կարևոր է, քանի որ այն դեպքում, երբ անչափահասը չի գիտակցում իր գործողությունների փաստացի բնույթն ու հասարակական վտանգավորության աստիճանը, ապա դաստիարակչական ներգործության միջոցներն ու քրեական պատիժը դրական նշանակություն չեն ունենա: Ավելին, անչափահասը, չհասկանալով դա, կարող է ընկալել որպես իր նկատմամբ թշնամական վերաբերմունք, ինչը կարող է հրահրել այդ անչափահասին դրսևորելու նոր ագրեսիա, ինչպես նաև նպաստել, որ նրա մեջ ձևավորվեն կայուն հակասոցիալական դիրքորոշումներ:

Միջազգային օրենսդրության և աշխարհի տարբեր երկրների քրեադատավարական օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ առկա է անչափահասների վերաբերյալ օրենսդրությունը հետզհետե ավելի մարդասիրական դարձնելու միտում: Ընդամին՝ ամենաշատը կարևորվում է անչափահասների նկատմամբ քրեական հետապնդումը քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելու, ինչպես նաև անչափահաս լինելու պատճառով դադարեցնելու մասին նորմերը արդարադատության մեխանիզմի մեջ ներառելը: Ընդ որում, առաջին դեպքում քրեական հետապնդումը դադարեցվում է արդարացնող հիմքով՝ հանցակազմի բացակայության կապակցությամբ, երկրորդ դեպքում՝ ոչ արդարացնող հիմքով՝ անչափահաս լինելու կապակցությամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության հետագա կատարելագործման առումով առավել մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում քրեական հետապնդման դադարեցումը մեղադրյալի անչափահաս լինելու կապակցությամբ: Ընդ որում, առավել ընդունելի պետք է համարել նշված գործողության իրականացումը ոչ միայն անչափահաս լինելու հիման վրա, այլև անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելով դաստիարակչական ներգործության միջոցներ կիրառելու կապակցությամբ: Այսինքն՝ հարկավոր է հաշվի առնել անչափահասի նկատմամբ դաստիարակչական ներգործության հարկադրական միջոցների կիրառմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մեխանիզմի նորմատիվ ամրագրման՝ այլ երկրների օրենսդրական փորձը:

Ըստ այդմ՝ անչափահասի նկատմամբ դաստիարակչական ներգործության միջոցների կիրառմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին նորմը պետք է բավարարի հետևյալ պահանջները՝

1) նորմը պետք է կիրառվի քրեական դատավարության բոլոր փուլերում, քանի որ դա առավելագույնս կերաշխավորի անչափահասների իրավունքներն ու օրինական շահերը,

2) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը պետք է կայացնեն պաշտոնատար այն անձինք, որոնք իրականացնում են գործի վարույթը քրեական դատավարության համապատասխան փուլում,

3) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում ընդունելիս պետք է հաշվի առնել տուժողի կարծիքը և դրա հետ կապված անչափահաս մեղադրյալի գործողությունները՝ ուղղված տուժողի հետ հաշտվելուն,

4) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում կարող է ընդունվել միայն անչափահաս մեղադրյալի և նրա օրինական ներկայացուցիչների համաձայնությամբ,

5) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին համապատասխան որոշում ընդունելիս պետք է հաշվի առնել նաև այն սոցիալական միջավայրի յուրահատկությունները, որում ապրում է և շարունակելու է ապրել անչափահաս մեղադրյալը,

6) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշման համար անհրաժեշտ է ներգրավել նաև այնպիսի մասնագետների, ինչպիսիք են հոգեբանն ու մանկավարժը, խնամակալության մարմինների, ինչպես նաև այն ուսումնական հաստատության ներկայացուցիչները, որում սովորում է անչափահասը,

7) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշման մեջ պետք է լինի դաստիարակչական ներգործության համապատասխան միջոց կիրառելու ցուցում:

Եթե քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին նորմը հաշվի առնի վերոնշյալ բոլոր պահանջները, ապա այն լիովին կհամապատասխանի անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման գոյություն ունեցող պահանջներին: Դրա արժեքը առաջին հերթին կլինի այն, որ այն ընդունելով կդրվեն ոչ թե հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող անչափահասների նկատմամբ պատժիչ, այլ դաստիարակչական ներգործության հիմքերը: Դրանից կշահի ոչ միայն անչափահաս մեղադրյալը, այլև հասարակությունը, պետությունը, քանի որ նրանք չեն օտարի իրենց անդամին, այլ ինտեգրելով նրան հասարակությանը՝ կնպաստեն այն բանին, որ նա հետագայում իր սոցիալական ակտիվությամբ, աշխատանքով զգալի օգուտներ կբերի:

Մակայն նշված նորմի ընդունումը, հետագայում նաև կիրառումը՝ իմաստ ունեն միայն դաստիարակչական ներգործության միջոցների լավ մշակված ինստիտուտի առկայության դեպքում, որն արդյունավետ կլինի այն անչափահասի համար, ում նկատմամբ դադարեցվել է քրեական հետապնդումը: Առանց նման ինստիտուտի անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելն անիմաստ է, որովհետև գուրկ է սոցիալական հեռահար նպատակից: Ուստի օրենսդրի

խնդիրն է, դաստիարակչական ներգործության միջոցների կիրառմամբ անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մեխանիզմ մշակելուց զատ, ստեղծել դաստիարակչական ներգործության միջոցների ինստիտուտ: Ընդ որում, անհրաժեշտ է հաշվի առնել բազմաթիվ պահանջներ, որոնք կարող են արդյունավետ դարձնել նշված միջոցների կիրառումը և թույլ կտան վերադաստիարակել համապատասխան անչափահասին՝ դարձնելով նրան հասարակությանը պիտանի անդամ: Այսինքն՝ նման միջոցների կիրառումը պետք է անչափահասի մեջ սոցիալապես օգտակար հատկանիշների ձևավորման հիմք դառնա:

Բանալի բառեր – *անչափահաս, քրեական գործ, դաստիարակչական ներգործության միջոցներ, քրեական գործի կարճում, քրեական հետապնդման դադարեցում*

САМВЕЛ ДИЛБАНДЯН, НЕЛЛИ АГАБАБЯН – *Некоторые вопросы прекращения производства по делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетним, и прекращения уголовного преследования.* – Из анализа уголовно-процессуального законодательства РА выясняется, что при прекращении уголовного преследования несовершеннолетних не всегда уделяется внимание мерам воспитательного воздействия. Между тем, не применяя их, нельзя говорить о перевоспитании малолетних правонарушителей. Несомненно, что прекращение уголовного преследования должно повлечь за собой воспитательные меры. В статье сделаны предложения, способные обеспечить полноценную защиту прав и законных интересов несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: *несовершеннолетний, меры воспитательного воздействия, прекращение уголовного дела, прекращение уголовного преследования*

SAMVEL DILBANDYAN, NELLY AGHABABYAN – *Some Issues on Termination of Criminal Proceedings and Criminal Prosecution with Regard to Minors.* – The analysis of the criminal procedural legislation of the Republic of Armenia reveals that not always attention is paid to the imposition of educational measures at the stage of termination of the criminal proceedings against minors. Thus, it provides the termination of criminal proceedings against minors, but provides nothing in regard to the application of educational measures. Obviously, this regulation is not enough to ensure the full reeducation and correction of delinquents. Undoubtedly, the termination of criminal prosecution should lead to the application of educational measures. The highlighted issues and suggestions may be of great importance in providing the protection of the rights and legitimate interests of minors in criminal proceedings.

Key words: *minor, criminal case, educational measures, termination of criminal proceedings, termination of criminal prosecution*